

Xavier, L., *The Effects of Database Copyright Issues on the European GIS Community. AM/FM Region Conference Nyborg, 1992*
Xavier, L., *The Impact of Scientific and Technical Information Policy on the Diffusion of Spatial Databases. JEC'95, 1995*
Xavier, L., *The Implications of the Proposed CEC Copyright Directive on the European GIS Community. EGIS'93, 1993*
ZAP-SFRJ, *Zakona o avtorski pravici SFRJ 1978, Uradna lista SFRJ 19/78 in 21/91*
ZOIL, *Zakon o industrijski lastnini, Uradni list RS, 1992, št. 13*
ZOASP, *Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, Uradni list RS, 1995, št. 21*

dr. Miran Ferlan
FGG-Oddelek za geodezijo, Ljubljana

Prispelo za objavo: 1995-11-16

(Ponovno) o Jožefinski topografski izmeri slovenskega ozemlja v letih 1784-1787

Informativni članek zgodovinarke in strokovne sodelavke Arhiva Republike Slovenije Mojce Grabnar v glasilu slovenskih arhivarjev Arhivi (1995/1 str. 94-95) o pripravah za natis geodetskega in kartografskega dela jožefinskih vojaških geometrov in maperjev – kartografov omenja tudi poročilo vodilnega avstrijskega geodeta in predavatelja na graški fakulteti, Franza Allmerja, ki hvali delo slovenskih arhivistov in zgodovinarjev ter njihovo odločitev o natisu slovenskega dela tega „Landesaufnahme“ v faksimilu kart in prevodu ekonomskega opisa kartnih listov. Allmerjevo poročilo je bilo objavljeno v avstrijskem strokovnem glasilu Zeitschrift fuer Geodaesie und Vermessungswesen (1995/1+2, str. 96), Grabnarjeva pa z obžalovanjem ugotavlja, da je bilo za popularizacijo te kartografske dokumentne mojstrovine med domačim, slovenskim občinstvom premalo ali skoraj nič storjenega.

S to sicer dokaj pavšalno trditvijo se ni mogoče strinjati: o nameri ponatisa „Jožefinske topografske izmere – slovenski del“ so v dnevnem časopisju poročali vsaj nekajkrat (glej Jakob Mueller v Delu, I. Gorenc v Predalu 29 Dela idr). Vsekakor pa je res, da tehtne strokovne ocene izvirnika v vzorčnem ponatisu slovenski geografi, kartografi ali geodeti doslej niso napravili. Prav tako omenjene stroke in javnost niso bili dovolj obveščeni o namenu, lahko rečemo, da že druge strokovne skupine, ki se je pri nas lotila ponatisa kart in prevoda logističnih opisov listov. V osvežitve spomina: Jožefinska topografska izmera (tako jo po svoji kritični presoji poimenuje Jakob Mueller v Delovem članku – sicer pa je med kartografi – zgodovinarji bolj znana pod izvirnim imenom Landesaufnahme I – sledile so ji namreč še tri) je prva geodetsko-topografska izmera ozemlja monarhije v projekciji vojaške topografske karte poenotenega standardnega merila 1:28 800 (kar je 10-kratna pomanjšava merila zemljiško-davčne, katastrske mape) v nizih zaporedno oštevilčenih listov, od katerih vsebuje vsak tudi bolj ali manj izčrpan ekonomski opis, danes bi rekli vojaško

logistiko. Kvadratična mreža listov karte, velikosti 62,0 x 42,0 cm, je približno in delno prilagojena stvarni geografski stopinjski mreži ter (še) ne temelji na geodetski triangulacijski osnovni mreži (po Liesganigu). Nesorazmerja projekcije na listih skrajnega južnega in skrajnega severnega izmerjenega ozemeljskega pasu monarhije so generalštabni naročniki izmere opazili že ob zaključku maperskih del na karti. To je tudi eden pomembnejših razlogov, da Landesaufnahme I. kot vojaška topografska karta nikoli ni prišla v rabo; takoj po letu 1794 so začeli z novo, geografsko in geodetsko preciznejšo, po načelih geodetske triangulacije izpeljano izmero. Ekonomski ali logistični opis karte je ostal „stroga vojaška tajnost“ armadnega poveljstva.

Del krivde za vojaške neuspehe monarhije v šlezijskih vojnah je avstrijski generalni štab pod vodstvom feldmaršala de Lacyja bolj ali manj upravičeno pripisoval pomanjkanju podrobnih in natančnih topografskih kart monarhije in njene sosesčine. Cesarica Marija Terezija je že leta 1763 ukazala generalnemu štabu izdelavo enotne topografske karte za celotno monarhijo. V naslednjih dvajsetih letih je potekalo armadno geodetsko merjenje in mapiranje ter logistično popisovanje vseh dežel monarhije, ki ga je vestno nadziral prestolonaslednik in kasnejši cesar Jožef II.: od tod tudi uveljavljeno neuradno ime tega topografsko-kartografskega veleprojekta! Notranjeavstrijske dežele (Koroška, Štajerska in Kranjska z Goriško in osrednjo (Pazinsko) Istro, toda brez Devinsko-Nabrežinskega Krasa in Trsta (do Milj)) so mapirane na 250 listih ali kartnih sekcijah, ozemlje današnje Republike Slovenije pa na 142 listih (sekcijah).

SedANJI vodja projekta, dr. Vincenc Rajšp, z Zgodovinskega inštituta Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU je ob predstavitvi vzorčnega zvezka z 9 kartnimi listi in odgovarjajočim logističnim opisom v čitalnici Arhiva Republike Slovenije oktobra 1994 poudaril, da je „ta zemljevid prva specialka slovenskega ozemlja. Na zemljevidu imamo prvič v zgodovini podroben popis vseh krajevnih imen, imen zaselkov in popis velike večine zemljiških imen, imen voda, hribov in gorskih vrhov. Označene so vse pomembne zgradbe, med njimi cerkve, gradovi, nekdanji gradovi ali njihove razvaline, pomembnejši gospodarski objekti (žage, mlini, "tovarne", nahajališča rud in podobno). Zelo natančno so izrisane in opredeljene vse vrste poti in cest, znamenja ob cestah in na križiščih (križi in kapele). Iz kart je dobro razvidna razgibanost pokrajine, razširjenost gozdov, travnikov, pašnikov, obdelovalnih površin, posebej so označena vinorodna območja, močvirja in podobno. Pri kartah so bili izdelani še opisi pokrajine s posebnostmi pokrajine, ki jih ni bilo mogoče označiti na karti. Posebno zanimiva je oznaka oddaljenosti med kraji v urah, ki nam je najbolj nazorno predstavljala možnosti gibanja ne le takrat, ampak tudi prej in vsaj še stoletje in pol pozneje. To je doslej prvi in tudi edini takšen opis slovenskega ozemlja." Toliko o tej zgodovinsko in kartografsko izredno pomembni topografski karti naših krajev in ozemlja eden od vodilnih slovenskih zgodovinarjev mlajše generacije.

Vsekakor izrednega dokumentarnega pomena te karte (dr. Rajšp jo imenuje zemljevid), a manj njenih kartografskih vrednot, se je z dokaj enako zavzetostjo zavedala skupina strokovnjakov, ki se je od decembra 1988 do aprila 1989 sestajala v prostorih uprave Arhiva Republike Slovenije s povsem enakim namenom, kot ga

danes uresničuje dr. Rajšp s sodelavci. Tedanji pobudniki te akcije so bili direktorica Arhiva SR Slovenije, zgodovinarica Marija Oblak-Čarni, z znanstveno sodelavko Arhiva, prof. Emo Umek, ter prof. dr. Nace Šumi, predstojnik Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete Univerze, njihova tedanja ekspertna skupina pa je vključevala še zgodovinarja prof.dr. Ignaca Vojeta, umetnostnega zgodovinarja dr. Ivana Stoparja, gozdarja prof.dr. Boštjana Anka, dr. Dušana Čopa, dr. Franceta M. Dolinarja, Draga Trpina, zgodovinarja dr. Vincenca Rajšpa, oblikovalca akad. grafika Julijana Miklavčiča in avtorja tega prispevka. Zanimivo je morda, da v tej skupini ni bilo nobenega geografa in geodeta. Dr. Igor Vrišer se je sodelovanju odpovedal, oblikovalec J. Miklavčič pa se je posvetil organiziranju denarnega sponzorstva.

Skupina je razpolagala s fotokopijami izvirnika karte v Kriegs-Archivu na Dunaju, ki jih je oskrbel dr. I. Stopar za uporabo umetnostnih zgodovinarjev in proučevalcev urbanega razvoja in rasti naselij, mest in podeželja v poznem 18. stoletju pri nas. Prvotna pripravljalna skupina projekta je na sestanku januarja 1989 oblikovala smernice za izvedbo naloge: ponatis „slovenskih listov“ karte naj bi bil faksimilirana izdaja v enobarvni tiskarski tehniki ter v merilu 1:1. Pripravili naj bi maketno knjigo z naslovom Slovenske dežele na jožefinski topografski mapi, predvsem pa izvedli transliteracijo ter potem prevod ekonomskega (logističnega) opisa posameznih kartnih listov. Pomemben del projekta je register tedanjih krajevnih imen, imen gora in voda skupaj z današnjimi. Kartni in vsebinski del publikacije bi imel obsežen uvod z geografsko, slovenistično, kartografsko, umetnostnozgodovinsko, gozdarsko, arheološko, prometno-komunikacijsko in dokumentacijsko-arhivistično oceno izvirnika. Transliteracijo in prevod vsebinskega dela izvirnika je pripravljalna skupina soglasno zaupala dr. V. Rajšpu in mladim sodelavcem iz Arhiva Republike Slovenije.

Poleg vsekakor izredne dokumentarnosti topografske vsebine te topografske karte je bila za odločitev ponatisa slovenskega dela karte z logističnim opisom odločilna tudi njena kartografska podoba, ki je bila (brez ugovora) – za tisti čas najboljša. V poročilu o vzorčnem zvezku, ki sta ga pripravila dr. Vincenc Rajšp in Majda Ficko kot spremno besedo ob predstavitvi lično natisnjenege vzorca, in po katerem je tudi J. Mueller pripravil svojo oceno v kulturni rubliki Dela, je o kartografski tehniki izvirnika komajda izrečena kakšna beseda. Da pomeni ta jožefinski vojaški zemljevid habsburške države odločilni preobrat v tedanji avstrijski vojaški (in tudi civilni) kartografiji, ostaja ob ostalih strokovnih ocenah nepoudarjeno, še več, zamolčano. Prezrto je bilo, da so kartografi/maperji te karte pravzaprav prvič dosledno upoštevali „najnovejšo“, sodobnejšo, tako imenovano terezijansko lestvico (vzorčnik) topografskih grafičnih znakov/simbolov (Vzorčnik topografskih znakov za topografske mape terezijanskega zemljiško-davčnega katastra in vojnotopografskih kart 1747, Arhiv Republike Slovenije, Zbirka zemljevidov, mapa VIII/1-12), ki se v polni meri uveljavi prav na tej vojaški topografski karti. Tudi merilo karte (razmerje je desetkratna pomanjšava katastrske zemljiške mape) je dopuščalo prav podrobno izrisavo topografskih simbolov orientacijsko pomembnih objektov v pokrajini – tako risbice cerkva z zvoniki, pročelja gradov in graščin, obcestna znamenja, medtem ko so naselja in kraji narisani v tlorisu kot skupine ali verige stavb ob cestah. Danes kot prostorska infrastruktura pojmovani objekti so veren prenos katastrske risbe v razmerje topografske karte – narisani so v rdeči barvi. Deželne (pomembnejše) ceste so vrisane z dvojno črto, ostale, vaške poti le z debelo rdečo črto. Vnešene so vse

gozdne površine, označene s simbolom za gozd (drevesca), odločno začrtane so meje gozdov in prav tako tudi meje vseh nasadov/sadovnjakov ali (kar je še posebej pomembno) vinogradov. Ti so označeni z risbo vitice ob količu v rastru ter blede rdeči barvi. Ker je osnova te topografske karte zemljiška katastrska mapa, je doslednost vnosa prostorskih sestavin pokrajine izredna.

Posebej velja omeniti naris talne oblikovitosti pokrajine, torej reliefa, ki je narisana kot gubasta preproga črtic/šrafur, pahljačasto nizanih navzdol, razblinjajočih se v ravnino. Ta način upodobljanja razgibane in razčlenjene pokrajine se na tej karti v avstrijski kartografiji te dobe prvič uveljavi v celoti ter je niansirano črtkanje brežin, podkrepljeno še z rahlim barvnim osenčenjem. Višinske točke (kote) v reliefu še niso označene, saj se na avstrijskih vojaških kartah pojavijo šele z uvedbo hipsometrične projekcije reliefa. Ob tem, ko je besedilo logističnih opisov kartnih listov izpisano v strogi nemški frakturi (gotici), so vsi oro-, hidro in toponimi na karti izrisani v lični latinski tipografiki. Vsebina logističnih opisov ni samo presenetljiva in zanimiva, temveč vsestransko dokumentarna – nič čudnega in nenavadnega torej, če je ostala strogo varovana skrivnost več kot stoletje.

Večino članov prve pripravljalne skupine so v zadnjih letih dela zamenjali mladi strokovnjaki, zgodovinarji in arhivisti Znanstvenega raziskovalnega centra SAZU in Arhiva Republike Slovenije. Tudi zdaj ni zaslediti sodelovanja geografa ali geodeta, opazno pa je tesno sodelovanje ljubljanske Izpostave Avstrijskega inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo na Dunaju (dr. Feliks J. Bister, V. Kilar, M. Polarič). Faksimilni ponatis karte v razmerju 1:1 se pripravlja po novih, barvnih posnetkih (diapozitivih) dunajskega izvornika, logistični popis listov je preveden strokovno eksaktno, indeks tedanjih in zdajšnjih krajevnih imen pomeni zamudno, a uspešno delo pokrajinskih delovnih skupin. Petsto izvodov vzorčnega zvezka je bilo dobesedno razgrabljenih, privlačna podoba kakovostnega ponatisa karte je k temu pripomogla. Žal je dokajšnji del zainteresiranih strokovnjakov raznih dejavnosti ostal brez njega – upajmo, da bodo toliko zavzeteje segli po tem nazornem in zgovornem dokumentu, kartografski podobi in primerjalno bogatem opisu slovenske dežele in krajev ob koncu 18. stoletja ob njegovem izidu.

*Branko Korošec
Ljubljana*

Prispelo za objavo: 1995-09-05

Mednarodne aktivnosti Geodetske uprave Republike Slovenije

Geodetska uprava Republike Slovenije je od leta 1993 enakopravna članica evropskih združenj CERCO (Comité Européen des Responsables de la Cartographie Officielle) in MEGRIN (Multipurpose Ground-Related Information Network) ter opazovalka v združenju OEEPE (European Organization for Experimental Photogrammetric Research) od leta 1995. V okviru CERCA so člani geodetske